

**Toshkent Davlat pedagogika
Universiteti “ Maxsus pedagogika va
inklyuziv ta’lim” kafedrası
pedagogika fanlari doktori, professor
Abidova Nilufar taqrizi ostida**

Abdullayeva Ra’noxon Nodirjon qizi
TDPU 1-kurs doktoranti
Email: ranoa7100@gmail.com
ORCID ID: 0009-0005-1578-480X
Tel:93.6430002

NUTQIDA OG‘IR NUQSONLARI BO‘LGAN BOLALAR NUTQINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA OLIB BORILADIGAN KORREKSION-LOGOPEDIK ISHLAR TIZIMI

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada nutqida og‘ir nuqsonlari bo‘lgan bolalar nutqining rivojlanishi va bolaning o‘ziga xos faoliyati, nutqiy ko‘nikma malakalarini shakllanish jarayoni, shu bilan birga artikulyatsion, ovoz va aqliy qobiliyatlarida kuzatiladigan kamchiliklar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: nutq, dizartriya, kognitiv, motor, qobiliyat, metod

АННОТАЦИЯ: В данной статье описано развитие речи детей с тяжелыми речевыми дефектами и специфика деятельности ребенка, процесс формирования речевых навыков, а также наблюдающиеся недостатки артикуляции, голоса и умственных способностей.

Ключевые слова: речь, дизартрия, когнитивные, двигательные, способности, метод.

ABSTRACT: This article describes the development of speech in children with severe speech defects and the specifics of the child's activity, the process of forming speech skills, as well as the observed deficiencies in articulation, voice and mental abilities.

Keywords: speech, dysarthria, cognitive, motor, abilities, method.

Kirish. Bugunni kunda nutqida og‘ir nuqsonlari bo‘lgan bolalar jamiyatning turli ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy munosabatlarida faol ishtirok etishlari, farovon turmush kechirishlari hamda turli hayotiy vaziyatlarga samarali ijtimoiy moslashuvini ta‘minlashda, ularning maktabgacha bo‘lgan davrning ahamiyati kattaligi bois, aynan maktabgacha maxsus ta‘limni isloh qilish masalasi ham maxsus pedagogika va xalq ta‘limi tizimi olidida turgan dolzarb vazifalardan sanalmoqda. Nutqida og‘ir nuqsonlari bo‘lgan bolalarni intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan har tomonlama rivojlantirish uchun sharoitlarni yaratish maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida ta‘lim-tarbiya jarayonini tashkil qilishning mavjud tartibini qayta ko‘rib chiqishni hamda maktabgacha ta‘lim xizmatlarini ko‘rsatishning zamonaviy usullarini joriy etishni talab qiladi. Nutqida og‘ir nuqsonlari bo‘lgan bolalarni erta aniqlash, nutq buzilishini bartaraf etish usul va texnikalarini ishlab chiqish oldimizda turgan asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Nutqida og‘ir nuqsonlari bo‘lgan bolalar shuningdek, o‘zlarini ifoda etishda qiyinchiliklar, muloqotda tushunmovchiliklar va fikrni izohlashda xatoliklar qilishi mumkin. Nutqning tuzilishi va mazmunida tizimli nosozliklar mavjud bo‘ladi. Nutqida og‘ir nuqsonlari bo‘lgan bolalarda (pseudobulbar dizartriya misolida) artikulyatsion a‘zolar faoliyatida mushak tonusining o‘zgarishi (gipotenziya, distoniya), muvofiqlashtirishning buzilishi (gipermetriya, titroq), giperkinez, sinkineziya, artikulyatsion mushaklarning harakatchanligi, apraksiya (kinetik va

kinestetik), mushaklarning propriozeptiv afferent impulslarining buzilishi kuzatiladi. Bola gapirayotganda tez nafas olish, fonatsiya va artikulyatsiya o'rtasidagi kelishmovchilik, nafas olish harakatlarini o'zboshimchalik bilan nazorat qilishning buzilishi holatlari ham kuzatiladi.

Ovozning yetarli emasligi, ovoz tembrining buzilishi (nazalizatsiya, xiralik, monotonlik, uzilish, taranglik, xirillash va boshqalar), ovoz modulyatsiyasining zaifligi, ohang qiyinchilik bilan o'zgarad. Shu bilan birgalikda bolalarda motor sohasidagi buzilishlar natijasida nutqning fonetik tomonida kamchiliklar kuzatiladi.

Hissiy-irodaviy buzilishlar ham kuzatilib, asab tizimining hissiy qo'zg'aluvchanligi, kayfiyatning o'zgarishi, uyqu buzilishi, ishtaha, meteorologik sezgirlik, hissiy va ijtimoiy cheklanishlar, bezovtalik, asabiylashish, qo'pollik, itoatsizlik, steroid tipidagi reaksiyalar yoki qo'rqqoqlik, qiyinchiliklardan qochish va boshqalar shular jumlasidandir.

Kognitiv faoliyatning buzilishida esa aqliy jarayonlarning tez charchashi, fazoviy-vaqtinchalik tasvirlarning sekin shakllanishi, optik-fazoviy gnoz, idrok, tafakkur va mustaqil fikrlash qobiliyatlarida me'yordagiga nisbatan zaiflik kuzatiladi.

Xotiraning buzilishi barcha bosqichlarda qayd etiladi-bolalar ma'lumotni idrok etishi qiyin, ma'lumotni qabul qilish va qayta ishlashga e'tibor bera olmaydilar, eshitish-nutq va vizual xotirada turlicha buzilishlar yuzaga keladi. Shakllantirish qiyin mantiqiy fikrlash, bolalar ob'ektlarni umumlashtirish va guruhlash, Yuqori kortikal funktsiyalarning buzilishi va sekin shakllanishi. Pseudobulbar dizartriyaning yengil darajasi bilan ko'pincha nutq rivojlanishining kechikishi kuzatiladi. Ba'zi tadqiqotchilar nutqni rivojlantirishning kechikishini nutqning barcha tomonlarining shakllanmaganligi, shaklida ta'riflaydilar.

Bunday bolalar to'liq eshitish qobiliyati saqlanganligi va intellektga ega bo'lishiga qaramay, ta'limiy faoliyatda muvaffaqiyatsizlikka uchragan asosiy xavf guruhini tashkil qiladi. Nutq buzilishlarini bartaraf etish va nutqning barcha komponentlari bazasini shakllantirish uchun pedagogik jarayonning barcha ishtirokchilarining chuqur o'zaro integratsiyalashgan yondashuvli hamkorlik ishi zarur, ammo bu yerda etakchi va muvofiqlashtiruvchi rol logopedga tegishli bo'ladi. Logopedning ishi ko'p qirrali bo'lib, tovushlarni nutqqa qoyish bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazish bu jihatlardan biridir. Haqiqiy mutaxassis uchun yuqori sifatli va samarali tuzatish va logopediya ishlarini qurish eng muhim vazifadir. Axir, biz bilganimizdek, bolaning to'liq rivojlangan nutqi uning maktabda muvaffaqiyatli o'qishi uchun ajralmas shartdir. Bundan tashqari, bu maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsiyatining to'liq rivojlanishiga ta'sir qiladi. Buni pedagogik jarayonning barcha ishtirokchilari yaxshi tushunishlari kerak. Bunga ko'p jihatdan logoped va maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglari, ota-onalarning sa'yharakatlarini birlashtirish, shuningdek, barcha aqliy jarayonlarni to'g'rilash bo'yicha ishlarning uyg'unligi yordam beradi.

Ta'lim va tarbiya jarayonida bolalarning bilim va ijodiy faoliyatini amalga oshirish, ta'lim sifatini oshirish, ta'lim va tarbiya jarayonidan samarali foydalanish va reproduktiv faollik ulushini kamaytirish imkonini beradigan zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalaniladi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar bir-biri bilan chambarchas o'zaro bog'liq bo'lib, ochiqlik, halollik, yaxshi niyat, hamdardlik, o'zaro yordam kabi qadriyatlarini tarbiyalashga va har bir bolaning individual xususiyatlariga muvofiq ta'lim ehtiyojlarini ta'minlashga qaratilgan muayyan didaktik tizimni tashkil etadi.

Ta'lim metodi – bu ta'lim oluvchi va ta'lim beruvchining ma'lum maqsadga yo'naltirilgan, birgalikdagi faoliyatini tashkil qilishning muayyan tizimga solingan yo'l – yo'rig'i hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyalanayotgan bolalarda nafaqat nutqni balki, kognitiv

faoliyatlarni, ruhiy va jismoniy rivojlanishining samaradorligini oshirish maqsadida ta'lim texnologiyalaridan foydalaniladi. Nutqida og'ir nuqsonlari bo'lgan bolalar bilan quyidagi ta'lim texnologiyalaridan foydalanish orqali ijobiy natijalarga erishish mumkin.

“Bu qaysi tovush“ Ushbu texnologiyada bir-biriga o'xshash ikki tovush farqlanadi. Misol uchun, logoped bolalarga “maktab” so'zini aytadi.

“Bolalar aytinglarchi maktab so'zi oxirida qaysi tovush eshitdingiz ?

Bu pedagogik texnologiya orqali bolalar orasida jamoa bilan ishlash, aqliy ruhiy va jismoniy harakatlardan keng foydalanish ko'nikma malakalari shakllanadi. Va eng asosiysi tovushni farqlash va fonematik idrok frivojlanadi.

Mashg'ulot davomida rolli o'yinlardan foydalanish, bolalarning fikrlashi, vaziyatdan chiqib keta olishi, lug'at boyligi va kreativligining boyishi bilan ta'riflanadi. Bu texnologiyani qo'llash jarayonida bolalar har xil vaziyatga, holatga tushib rol o'ynaydi va rol o'ynayotgan qahramonining jihatlarini o'xshatishga qattiq kirishadi.

Xulosa. Pedagogik texnologiyalar bilan birgalikda olib borilayotgan korreksion-rivojlantiruvchi ish tizmining sermazmun shu bilan birgalikda samarali kechishiga zamin yaratuvchi logopedik texnologiyalar ham mavjud. Logopedik texnologiyalar nutqida nuqsoni bor bolalarda, nuqsonni korreksiyalashda va ikkilamchi darajadagi nuqsonlarning kelib chiqishini oldini olishda keng qo'llaniladi. Nutqida og'ir nuqsoni bor bolalar nutqini kechikishini oldini olishda ma'lum bir doirada logopedik texnologiyalardan foydalaniladi. Korreksion-logopedik ishlar bolaga nutq qobiliyatlarini tiklash, rivojlantirish va nutqdagi nuqsonlarni bartaraf etishda muhim ahamiyatga ega. Nutqning o'ziga xos xususiyatlarini tushunish va to'g'ri metodlarni qo'llash, bolaning sog'lom rivojlanishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abidova N.Z. Maxsus psixologiya(tiflopsixologiya) /Машғулотлик/ O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta - maxsus ta'lim vazirligi. T.: “Barkamol fayz media”, 2017 y. - 83 b.
2. Ayupova M.Y. Logopediya /Машғулотлик/ O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta - maxsus ta'lim vazirligi. T.: “O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati”, 2007 y. - 43 b.
3. Musayeva N.S. “Aqli zaif o'quvchilarda verbal va noverbal muloqotga kirishish ko'nikmalarini ta'lim jarayonida rivojlantirish”
4. Mo'minova L.R., Amirsaidova SH.M. va boshqalar. Maxsus psixologiya/Машғулотлик/ T.: 2013 y.T.:, “O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati”, 2013 y. - 153 b.